

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLVII

Св. 1–2 (2016)

САДРЖАЈ

Чланци

Правопис

- Која напомена о Белићевом правопису, и о Белићу лично (Поводом чланка Милована Витезовића, *Срби никада нису говорили сујски, нејо судски*, Политика, понедељак 25. јануар 2016, стр. 13) (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ) 1–9

Грамматика

- Могућност трансформације именичких синтагми с генитивом материје у синтагме с конгруентним придевским атрибутом (АЛЕКСАНДРА М. МАРКОВИЋ) 11–24
- Форицност присвојних заменица у антецеденту адјективне релативне клаузе (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ) 25–43

Лексикографија

- Концепција и структура општих једнојезичних школских речника српског као матерњег језика (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ) 45–57
- Новаковићева *Посланица* о његовању језика српског – њен карактер и значај за развој српске лексикографске мисли (НЕЂО Г. ЈОШИЋ) 59–71

Стилистика и прагматика

- Претпоставка комуникативне компетенције у (писаном) омеђеном дискурсу (СЛАВКО Ж. СТАНОЈЧИЋ) 73–84
- О појму политичког дискурса и жанровима у њему (СВЕТЛАНА М. СЛИЈЕПЧЕВИЋ) 85–97

Сећања

- Митар Пешикан, О српском правопису и језичкој култури (МИЛИЦА РА-
ДОВИЋ-ТЕШИЋ) 99–111

Прикази

- Слободан Павловић, *Узроци и механизми синтаксичких промена у српском
језику* (ТАМАРА Н. ЛУТОВАЦ) 113–117
- Сања Ж. Ђуровић, *Укришћање глаголских врста у конјугацији глагола у савре-
меном српском језику* (АНЕТА А. СПАСОЈЕВИЋ) 118–122

In memoriam

- Богдан Терзић (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 123–125

Чланци

Правопис

УДК 811.163.41'354

РАДОЈЕ Д. СИМИЋ
(Универзитет у Београду,
Филолошки факултет,
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима)*

Оригинални научни рад
Примљен 18. априла 2016. г.
Прихваћен 24. маја 2016. г.

КОЈА НАПОМЕНА О БЕЛИЋЕВОМ ПРАВОПИСУ, И О БЕЛИЋУ ЛИЧНО (Поводом чланка Милована Витезовића, *Срби никада нису јоворили сујски, нејо судски*, Политика, понедељак 25. јануар 2016, стр. 13)

Чланак пред читаоцем настао је поводом писања М. Витезовића, а да би се истакле чињенице о Александру Белићу, оснивачу научне лингвистике код Срба, свестраном познаваоцу и врло заслужном испитивачу српског језика. Са насловом „Само да се зна“ понуђен је Политици као одговор на Витезовићев текст, али ова је одбила да га објави. Да не би јавност остала у заблуди да је истина све што се тамо износи, аутор је одлучио да свој текст обнародује овим путем, уз мале измене, и допунивши га додатним чињеницама и напоменама о Белићевим схватањима и доприносу српској лингвистичкој науци. Најпре следи сам чланак, а затим додатак.

Кључне речи: правопис, језик, писање, глас, слово, полу-глас.

Милован Витезовић, мени лично драг човек и прилично добар књижевни стваралац, рекао бих да је у свом чланку заправо намеравао подсмешљивим тоном подсетити на једну епизоду из историје Вашег цењеног листа, и то поводом прославе његовог рођендана. Узео је један необичан судски извештај из 1926. г. Главни актери

---

* jelenajo@bitsy.net

приче, филолог и писац *Правописа српскохрватској језика* из 1923, првог модерног приручника те врсте код Срба, и свештеник Милош Анђелковић, и њихов судски процес око правописа, чине позадину Витезовићевог извештаја, а у првом плану је песник и сјајни полеми-чар Станислав Винавер, који се усуђује да дигне глас против суда и против професора на самом рочишту. Мало баналног карактерисања интелектуалне елите у Београду тога доба, мало духовитих опаски итд., чине Витезовићев текст из којег је овај исечак узет (Витезовић 2014), прилично читљивим, и чак прихватљивим као лака литература за оног ко воли историју преливену приватним причама делом багателног, а делом и афирмативног тона.

Но узредне Витезовићеве напомене о фонетској структури српског језика заслужују осврт. Исто вреди и за увредљиву квалификацију Белићевог приручника да је то „Кривопис др Белића“. А о том осврту се мора одмах рећи двоје: прво, Белићев се приручник у српској филолошкој науци високо цени, пре свега зато што је аутор њиме покушао да заведе изванредан ред у српској писмености; и друго, Белић је покушао – колико је то могуће – да словни састав речи прилагоди њеном гласовном саставу. У то је уложио и много воље и много знања. Ми овде не бисмо улазили у политичке узроке и последице тога акта, јер ни у Витезовићевом чланку нема речи о томе. Али и по Белићевом, и општем ставу и старије и новије науке, Срби управо никада нису говорили *судски*. Ево како.

Узећемо најпре Даничића (1975), на кога се, по Витезовићу, позива свештеник Анђелковић покушавајући да дезавуише Белића. Даничић наводи реч **соудъ** (лат. *judicium*), коју треба читати као *суд*, али са једним гласом на крају сличним нпр. данашњем 'а', само замућене боје (тзв. полугласник; овде његов изговор бележимо као *ə*), који је постојао у старом српском језику, а у новом га нема јер је у међувремену ишчезао. Реч 'судски' Даничић није забележио, али јесте 'судство', и то у две верзије. Прва верзија бележи се као **соудъство** (*conventus, terra judicis*), са истим гласом, и на истоме месту где и у речи 'суд'. Тај глас овде омета контакт 'д' и 'с', и њихово изговорно прилагођавање. Дакле, ваља је читати отприлике као 'sudəstvo'. Друга верзија записана је и у необичној форми **соудъцво** (*jurisdiction*). За научника који се бави оваквим питањима врло је занимљиво ово *-цво*, односно пре свега глас 'ц'. Једини логичан одговор јесте да је ова форма забележена после ишчезавања полугласника у нашем језику, и 'хармонизације' изговора скупа 'дс', који је писар из свог говора забележио као 'ц', покушавајући да свој изговор некако усагласи са познатим му начином писања. Закључујемо да је писар у свом изговору за-

право морао имати форму 'суцво' или 'суцтво', али није умео, нити је могао такав изговор довести у везу са традиционалним писањем.

Сада се обраћамо Вуку Стеф. Карацићу, кога такође помиње противник Белићева „кривописа“, па да видимо шта овај генијални познавалац духа српског језика каже. Вук се врло колебао око писања 'дс'. У *Српском рјечнику* од 1818. г. (Вук 1966), где је формулисао своје погледе и уредио српску правописну норму новог времена, на стр. XXX предговора, стоји следеће: „Кад дође у ријечи д или т пред с, онда се кашто претвори обоје у ц, н. п. љуцки мјесто људски...; и тако се готово изговара у свима оваковим (производним) ријечма, н. п. господски, градски, братски и т. д. али ја нијесам смијо написати госпоцки, брацки: зашто се ђешто чује д, или т, пред с (особито у сложеним ријечма, н. п. подсирити, одсвакле одслужити и т. д.); а ђешто се опет избаци д или т... н. п... господство, прокљество и т. д. По правилу требало би да се д пред с претвори у т, али будући да се тешко изговара и једно и друго: зато сам ја оставио овако“; у ствари, Вук је по сопственом признању писао не како се говори – суцки, или сутски – него како се не говори: господски, братски, како и ми данас пишемо.

Но да видимо како ваља разумети самог Вука и његове мисли. Он у крајњој линији заправо утврђује да се у „производним ријечма“, тј. кад се нађу испред суфикса за грађење нових речи, д и т сливају са с из суфикса и све се изговара као ц: грацки; или се пак „избаци д или т“: господство. А да исти ти гласови на крају првог дела сложене речи, у сусрету са с из другог дела, бивају ометени границом међу тим елементима (д/с; т/с), и да се сливају само „ђешто“, а да се чешће задржава засебан изговор: одсвакле, подсирити, представити, одстранити итд. Ако кажемо да постоји јака и слаба граница међу гласовима у речи, онда би по Вуковоме мишљењу слаба граница (код „производних ријечи“) допуштала обједињен изговор и претварање у ц, док јака омета тај процес. А то значи да у ствари изговор 'дс' у српском језику није могућ, већ само 'д/с', односно са границом међу гласовима која се истовремено осећа као јака граница међу деловима речи.

Друго је питање како онда треба писати оно 'ц' на слабом прелазу међу деловима речи. Занимљива је по томе једна чудна појединост, која пажљивом аналитичару не сме промаћи, а то је реч 'љуцки', која је Вуку у том облику забележена у *Рјечнику* 1818 („Љуцки, ка, ко 1) menschlich, Menschen-, humanus. 2) ... адв. männlich, menschlich, hu-

mapo more, ut vir...“)¹. Вуково колебање није било само теоријско, него је он очигледно у првој верзији *Рејчника* писао ц, па је можда под притиском својих пријатеља или сл. (знамо како је Мушички гледао на Вуков фонетизам) касније верзије преиначавао, а оставивши у овом примеру сведочанство својих мука и невоља. Ми данас наравно имамо на располагању врло осетљиве апаратуре за анализу говорних гласова и њихових контактних варијација, па је врло лако утврдити прави природни изговор просечног припадника српске језичке заједнице, те о томе овде није потребна даља расправа.

Знатижељници би вероватно били ради прочитати и коментаре о ставу Станислава Винавера, а преко њега и Милована Витезовића. Но Винавер је сам дао коментар оним речима које Витезовић или редактор његовог чланка издвајају у новинарски бараж: „Ја никад нисам био у вашим правилима. Мој језик је увек био само под мојом памећу. Под његовом (= њеном) врховном командом“. Врло лепо речено. Неприкосновеност песничких слобода не подлеже расправи. Али размислимо: Винавер је своје полетне мисли – као и ове редове које наведосмо – уобличавао узлећући на небо свог надахнућа, али забележио их је стандардним српским језиком, и стандардним правописом. И никада у својој поезији није се могао далеко одмаћи од граница разумљивости – и од граница стандардног израза. Белићев „кривопис“ није могао забацити у тој мери да му текст постане нечитљив... То је судбина и свих нас: ма колико нам филолошке ситничавости биле досадне – без њих се ипак не може...

*

Овако је гласио мој кратки одговор на неосноване поставке недужног свештеника које наводи, и с којима као да се идентификује М. Витезовић. Сада ћемо мало проширити нашу расправу да бисмо отворили видике на контекст у којем је настао Белићев правопис, и

---

¹ Иво Андрић (1963: 310), имитирајући гласове што се чују из разјарене масе, и хотећи их пренети управо како се чују, између осталог бележи: „На, на! Хоћеш још? На! Хоћеш *љуцки!*“ И веома суптилни језички таленат Стевана Сремца (1977, *passim*) није прошао мимо управо овде актуелизованог проблема, па у говору његових попадија читамо: чифуцка фрајла 100, 105; бештија чифуцка 114, 124; банацка млада 119; по банацки 157; матора сакраменцка бештија 177; чивуцка арендаторска канцеларија 217; Кад мрзиш, треба да мрзиш љуцки 227; купињак чифуцки 290; чифуцке оченаше 191; мамаљуга банацка 298, 299; довлаци неке чифуцке часловце 307.

на бар неке чињенице које су морале бити од значајног утицаја на норму која је тим правописом установљавана.

Свештеник је чак, у својој необавештености о Белићевом „кривопису“, утврдио да се њиме „накарађује говорни и књижевни језик, без икаквог научног основа... Доказ је и то што од Нови Сад по доктору Белићу, требало би да буде новосатски, а новосатско време је време по новом сату...“ (Витезовић 2014: 98). Етимологисти би данас рекли да је овде примењено начело међусобног разликовања речи, односно избегавања хомографије да не би дошло до забуне о чему је реч, тј. да се не би помешала значења употребљених лексичких јединица, што би ометало разумевање написаног. Али како онда иначе избећи тзв. хомофонију, дакле изговорно једнаке речи, синониме типа *зайис*: „1. прибележен податак или мисао, забелешке...; 2. писмена потврда, докуменат...; 3. рлг. дрво с урезаним крстом, дрвени крст или какав други знак крај кога се држи молепствије с литијом... 4. гранични знак, међа... 6. покр. мала троугласта полица у углу између два зида...“ итд. Како ове разноврсне 'записе' не можемо друкчије разликовати него у контексту у којем је употребљена реч, тако је и са *новосајски*, али и Новосатка, Новосаткиња/новосаткиња, што је забележено у речнику српског језика САНУ, где уосталом и нема придева *новосајски* са значењем припадности 'новом сату'?! Заправо: свештеник сам није водио рачуна о језичкој ни о правописној реалности, за што оптужује Белића. Наравно, право необавештених јесте да се понашају као да све знају, и да празним хвалисањем покушају дезавуисати скромно страхопоштовање зналаца према величини онога о чему расправљају. Исто тако је неприкосновено право слабих умова да задовољавају своју завист према онима који умом доминирају, и да их бесомучно оговарају. То слушамо и видимо свакодневно у арени интелектуалних ратова сваке врсте. Али је право публике да буде обавештена о стварним чињеницама, а не да буде – од инфериориста свих родова и врста – заведена на криви пут и уверена да је неистина исто што и чињеница.

Даље, свештеник Анђелковић, по Витезовићу, спочитава Белићу да нас „учи да пишемо: аждаха, кихати, кихавица, махрама, трухлети, мехлем, хендек, Хавала уместо Авала, па и историја уместо историја“ (Витезовић 2014: 99). Код Белића (1923: 35), међутим, у веома подрбној разради питања о изговору *х*, између осталог, стоји дословце:

Примери у којима обично место *х* стоји *ј*:

аждаја м. аждаха, дијати м. дихати (исп. задијати се и сл.), кијати м. кихати (исп. кијавица, искијати и сл.), леја м. леха, опајати

м. опахати, Мијат м. Михат, проја м. проха, сајџија м. сахаџија, јендек м. хендек.

У другим случајевима ове врсте *x* потискује *j* у књижевном језику:

лихо (лијо)², Михаило (Мијаило), задах (задај), реха, рехав (реја, рејав)³, осмех (осмеј), снаха (сна, снаја), стреха (стреја), тихо, тиха, тих (тијо и сл.), чоха (чоја) и др.“

Видимо заправо да је у већини случајева Белићева норма приказана у ствари неодговорно и лажно. Реч *Авала* Белић и не помиње као проблем, нити је наводи у попису лексема на крају књиге. Реч *махрама* и *марама* у овом правопису је дозвољена у оба начина писања, и то би му се заиста могло приговорити (као на другој страни и *загај*, поред *загах*) или сл. Упамтићемо, ипак, на првом месту, да је то 'правопис српскохрватског језика', те да се изговор гласова није могао уредити строго према српским навикама, поготову не према уско београдским. Уосталом, Белићева норма је настала у резултату одговорног односа према контексту, а и према разноврсним моментима језичко-историјског, културолошког, као и филолошког досега. Пре свега, пред Белићем је стајао Даничићев ауторитет, који је у другом издању Вукова *Рјечника* (Вук 1852) – сем 'Хавале', које ни тамо нема, и коју је једино могла смислити људска пакост – навео облике који се ни свештенику Анђелковићу ни Винаверу не би никако допали да су за њих знали, нити би се на Даничића позивали (а које они погрешно приписују Белићу). То су облици с којима се са његовим решењима у далеко јачем степену слаже Боранићев (Боранић 1947) него Белићев правопис. Ево како неке од поменутих и њима сличних речи гласе у два потоња поменута документа:

Даничић (у Вукову Рјечнику 1852)

Авала (Хавала *vide* Авала)
 аждаха (аждаа, аждава, аждаја *vide* аждаха)
 алат
 Алах / Халах (у Босни у Срба Турског закона)
vide Алах
 зевати (ист.) *vide* зијевати / зијевати (јуж.) *cf.*
 зијехати / зијехати (Дубр.);
 крух / кру, крув (у Слав.) *vide* крух
 леха (ист.) *vide* лијеха / лија ...2. (јуж.) *vide*

Боранић

Авала, не Хавала
 аждаха и аждаја
 халат
 алах и Алах
 зијехати и зијевати
 крух
 лијеха

² Данас у РСАНУ: „лихо... покр. у непарном броју, непарно“, s. v.

³ У РСАНУ није обрађено. Исп. у РМС: „реха... покр. ретка вуна“; „рехав, редак, разређен“, s. v.

лијеха / лијеха (у Ц. Г.)	
махрама (марама vide махрама)	махрама; обичније марама
хабер (абер vide хабер)	хабер
хадум (адум vide хадум),	хадум
хала (у Дубр.) / ала (vide аждаха)	хала, аждаха
халал (алал vide халал)	халал
халка (алка vide халка)	алка (халка в. алка)
харамија (арамија vide харамија)	харамија
хесап (есап vide хесап)	хесап

Боранићево дело има чисто нормативни карактер, док је Даничићевим истраживачким пројектом захваћен језик у целој својој ширини, као и у његову односу према регионалној варијацији израза. А први је разматран и вреднован у пројекцији онога другог. Стандардизацијски процеси, које је Даничић помно пратио, видни су и на овом скућеном материјалу по многим симптомима, и језик је управо ухваћен у тим процесима. Даничић, у погледу који смо овде изложили пажњи читаоца, још ништа коначно не пресеца, него поштује и народни израз, али још му је веома стало до изворног облика, овде пре свега речи турског порекла.

Белић пред очима има нову језичку ситуацију, када је уједначење норме у многим правцима већ извршено. Али ни он не повлачи превише реске потезе, мада се свуда где је у већинском изговору преовладао облик без *x* – и сам одлучује за такав облик. Кад читамо да „*x* потискује *j* у књижевном језику“ – онда видимо српски књижевни језик ухваћен у развојном току: у току лаганог удаљавања од дијалекатске позадине централних српских говора и оформљење у самосталну структуру са сопственим употребним и вредносним механизмима. При томе се увек мора водити рачуна о старијим фазама развоја у поређењу са новим стањем, као и о књижевној традицији, чији утицај на кретање језичких појава никада није занемарљива величина.

Није овде место за поуке књижевницима како ће писати, нити је то упутно чинити. Али ако пишу о познатим личностима и догађајима, поготову о личностима чији допринос националној култури има тежину Белићева дела, онда би ваљало озбиљније повести рачуна о чињеницама, и о томе како се оне употребљавају или злоупотребљавају у расправама и судским процесима, ако се о томе већ пише. Свештеник о којем је реч очито, у целини догађаја гледано, није имао намеру да критикује Белићев правопис какав је он био, већ да га по сваку цену прикаже у лошем светлу, макар то било и противно самим чињеницама.

Но докле то стоји у Витезовићевој књижици у којој је писац хтео бити духовит па ненамерно испао вулгарни пасквилант, а која има уметнички и културни значај какав има – нема се разлога за расправу ширег домета. Али Уредништво Политике, истичући неке појединости у поднасловима, могло је или припитати писца о стварном стању ствари, или се о томе обавестити на некој другој страни. Овако је Политика, рекло би се бар некада врло угледан лист широког дијапазона својих интересовања и свог утицаја, у овом случају постао сачесник непотребног и неутемељеног напада на неке националне вредности које не би ваљало без јачих разлога на овакав начин блавити.

Да подсетимо.

О Белићу је далеко најталентованији филолог новијег доба у Србији, и далеко најбоље упућен у суштину Белићева научног и општег доприноса – проф. Радосав Бошковић – написао између осталог и следеће: „Прво: Белић је лингвист који је целог свог живота размишљао, који целог свог живота размишља о проблемима језика као целине, језика као стварности, језика као оруђа културе... – Друго: Белић је лингвист који има свој, самостални правац у лингвистици; који има своје оригиналне погледе на развитак и природу језика. То значи – од лингвиста речено и за лингвисте речено: Белић је својим, самосталним путем, својом, оригиналном методом дошао до својих погледа на језик, на његову природу и његов развитак...“ Колико ће инсинуације и лажна сведочења свештеника Анђелковића утицати на такво мишљење о Белићу, и колико ће померити истину да је он оснивач научне лингвистике код Срба – остаје за будућност да се види. За сада би се рекло да неће никако, без обзира на Витезовићеву издашну помоћ и пропаганду...

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1963: Иво Андрић, *Травничка хроника*, Загреб: Младост.
- Белић 1923: Александар Белић, *Правойис срѣскохрвајскої књижевної језика*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- Боранић ⁹1947: Драгутин Боранић, *Правойис хрвајскоїа или срѣскоїа језика*, Загреб: Накладни завод.
- Бошковић 1978: Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, Титовград: Црногорска академија наука и умјетности, Посебни радови, књ. 1.

- Витезовић 2014: Милован Витезовић, *Симфонија Винавер*, роман о господи београдској, Београд.
- Вук 1986: Вук Ст. Караџић, *Српски рјечник* (1852), Београд: Просвета.
- Вук 1966: Вук Ст. караџић, *Српски рјечник* (1818), Сабрана дела Вука Караџића, књ. 2, Београд: Просвета.
- Даничић 1975: Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних сѣларина српских* (1863–1864), св. 1–3, Београд: Вук Караџић.
- РМС: *Речник српскохрватској књижевној језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, I–XIX, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.
- Сремац 1977: Стеван Сремац, *Поп Тира и поп Спира*, Београд: Просвета.

Радое Д. Симић

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕТКИ О ПРАВОПИСАНИИ БЕЛИЧА, И О БЕЛИЧЕ ЛИЧНО

(По поводу стaтђи Милована Витезовича *Сербы никогда не говорили сутски, а судски*, Политика, понедељник, 25 јануаря 2016 г., стр. 13)

Резюме

В данной работе автор противостоит необоснованным нападениям на личность и деятельность известного ученого, фактически основоположника научной лингвистики у сербов в первой половине двадцатого века. Подчеркивается, что правописание Белича в меру и согласно контексту привело в определенный порядок грамотность сербского народа, которая до тех пор опиралась на принципы Вука, в основном более интуитивно чем систематично.

Ключевые слова: правописание, язык, написание, звук, буква, редуцированный гласный.